

Osporavanje reproduktivnih prava žena pravnom mobilizacijom antirodnog pokreta u Republici Hrvatskoj¹

DOI: 10.5613/rzs.54.1.2

UDK 329.63:173.4

305

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 26. 7. 2023.

Antonija PETRIČUŠIĆ  <https://orcid.org/0000-0002-9826-1174>*Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska**antonija.petricusic@pravo.unizg.hr*Danica DELIĆ  <https://orcid.org/0009-0004-9373-1095>*Getworker d.o.o., Zagreb, Hrvatska**danica.delic@get-worker.hr*

SAŽETAK

Unatoč političkim i aktivističkim rezultatima feminističkog pokreta koji su doveli do priznavanja seksualnih i reproduktivnih prava kao ljudskih prava u drugom dijelu 20. stoljeća, danas diljem svijeta svjedočimo derogiranju već stečenih prava žena, kao i uskraćivanju i otežavanju (reproduktivnog) samoodređenja žena i parova. Ovaj rad istražuje na koji se način taktika pravne mobilizacije i unutarinstitucionalno djelovanje, kojim se antirodni pokret u Hrvatskoj služi za promicanje uskraćivanja reproduktivnih prava žena, koriste za osporavanje i ograničavanje prava žena. Naime, znanstvena je literatura utvrdila transnacionalni karakter antirodnog pokreta i identificirala podudarne taktike u mnogobrojnim državama, a jedna od taktika je pravna mobilizacija. Korištenjem kritičke analize diskursa prikazano je na koji način hrvatski antirodni pokret koristi pravnu mobilizaciju tako što unutarinstitucionalno djeluje pokretanjem postupaka za ocjenu suglasnosti propisa s Ustavom, a istovremeno i izvaninstitucionalno poduzima niz aktivnosti, poput okupljanja i prosvjeda, kojima nastoji ograničiti seksualna i reproduktivna prava žena. Rezultati pokazuju da hrvatski antirodni pokret u korpusu analiziranih tekstova djeluje u kontekstu triju temeljnih diskurzivnih okvira: zaštite svjetonazora većine postignutog oblikovanjem scenarija prijetnje, diskreditiranja prava na prekid trudnoće tako što se to pravo prikazuje kao nasljeđe prethodnoga socijalističkog političkog sustava bivše Jugoslavije i prijetnje “rodnom ideologijom”.

Ključne riječi: reproduktivna prava, antirodni pokret, konzervativna pravna mobilizacija, osporavanje prava žena, ocjena suglasnosti s Ustavom

¹ Ovaj znanstveni rad dijelom se naslanja na diplomski rad Danice Delić, izrađen na diplomskom studiju socijalnog rada, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, 2021. godine. U odnosu na diplomski rad, koji obrađuje zakonske inicijative za osporavanje i zaštitu reproduktivnih prava žena u Hrvatskoj, ovaj znanstveni rad postavlja drukčije ciljeve, provodi drukčiju obradu i analizu podataka te ima značajno nadopunjen pregled normativnog i teorijskog okvira.

1. UVOD

Društveni su pokreti jedan od oblika kolektivnog društvenog djelovanja kroz koji društvene grupe mogu artikulirati svoje zahtjeve, pritužbe i zabrinutost o vlastitim pravima ili pravima neke društvene skupine te o dobrobiti sebe i drugih, te tražiti da vlast povodom njihovih zahtjeva nešto učini (Snow, Soule i Kriesi, 2004: 3). Društvene je pokrete moguće smatrati i oblikom borbe za kontrolu nad konstituiranjem dominantnih kolektivnih identiteta (Polletta i Jasper, 2001). Eskridge (2002) čak tvrdi da su većinu promjena ustavnopravne zaštite u pogledu osnaženja ljudskih prava u 20. stoljeću potaknuli društveni pokreti temeljeni na identitetu ili su se te promjene dogodile kao odgovor na zahtjeve i stremljenja tih pokreta. U znanstvenoj literaturi koja se bavi proučavanjem i američkih konzervativnih (Blee i Creasap, 2010) i europskih antirodnih društvenih pokreta (Paternotte i Kuhar, 2017; Zacharenko, 2020) mobilizacija kulturnog identiteta i vrijednosti podržavatelja tih pokreta ističe se kao najčešća taktika i strategija antirodnih pokreta.

Vlasti ostvaruju svoje političke ciljeve putem donošenja (novih) zakona i provođenjem javnih politika. Pravne norme i javne politike, koje su doživljene kao legitime, odraz su društvenog suglasja jer su odraz dominantnih društvenih vrijednosti. No, pravne norme mogu uzrokovati i odrediti aktivnosti na strani izvandržavnih aktera pa se tako neki građani mogu organizirati u društveni pokret ili se pridružiti istima kad postoji visoka razina sukoba ili neslaganja u vezi s postojećim ili predloženim zakonodavnim rješenjima o pojedinim (često svjetonazorski prijepornim) pitanjima i promijenjenim javnim politikama koji nisu usuglašeni s vrijednosnim sustavom dijela građana. Ipak, još češće od neslaganja s pravnim normama i politikama koje predlaže vlast, građane mobilizira vodstvo društvenog pokreta koje sugerira da bi oni trebali doživljavati predložene zakonodavne promjene i najavu novih politika kao prijatnu vlastitim vrijednostima. Pravo stoga može biti, riječima Austina Turka, "oruđe društvenog konflikta" (1976), ali i strateški resurs koji se koristi za postizanje željenog ishoda društvene promjene.

Michael McCann (1994), teoretičar pravne mobilizacije, tvrdio je da pribjegavanje pravnim instrumentima može demokratizirati procese stvaranja javnih politika jer isto otvara priliku za političko sudjelovanje za one društvene grupe koja su ranije bile isključene iz toga procesa te mogu poslužiti kao moćan simbol za marginalizirane skupine kad nastoje osigurati uključivanje i priznanja prava grupe koju predstavljaju. Ipak, pravno polje kao taktiku osnaženja vlastitih identitetskih stavova i područje za osiguranje dominacije vlastitog identiteta ne koriste samo liberalni pravnici i aktivisti. Steven M. Teles (2008) u svom je istraživanju američke konzervativne pravne mobilizacije dokazao kako su se konzervativni akteri u toj državi još od sedamdesetih godina 20. stoljeća strateški orijentirali na djelovanje

unutar pravnog polja: na pravnim fakultetima, u odvjetničkim i sudbenim profesionalnim mrežama, kroz građanske inicijative i udruge te u pravosuđu; dakle upravo u onim područjima kojima su dotad dominirali liberali. Pravni stručnjaci konzervativnih uvjerenja u Sjedinjenim Američkim državama pridonijeli su osporavanju i mijenjanju federalnog zakona koji je regulirao pravo na pobačaj kao ustavno pravo i to putem podnošenja zahtjeva za ocjenu ustavnosti takvog zakona pred američkim Vrhovnim sudom. Činjenica da je sastav Vrhovnog suda izmijenjen na način da u njemu trenutačno dominiraju sutkinje i suci konzervativnih ideoloških uvjerenja zasigurno je doprinio reinterpretaciji odluke Vrhovnog suda iz 1973. godine u slučaju *Roe v. Wade*, koji je na federalnoj razini ozakonio prekid trudnoće. Strateškom pravnom mobilizacijom na nižim sudskim instancama američki konzervativni pravници uspjeli su tijekom 2023. godine ograničiti i pristup kontracepciji. Uz pravnu mobilizaciju putem litigacije, konzervativni akteri lobiraju političare kako bi se putem zakonodavnih tijela uvele restriktivne promjene u zakonodavstvu kojima se ograničava pravo na pobačaj ili pristup kontracepciji. Nadalje, konzervativni akteri osiguravaju financijsku podršku organizacijama koje se bave pravnom borbom protiv reproduktivnih prava, uključujući organizacije koje poduzimaju pravne korake radi ograničavanja pristupa pobačaju te promiču medijske kampanje koje podržavaju restriktivne mjere u području reproduktivnih prava, što, također, stvara pritisak na političke odluke i javnu percepciju o potrebi dostupnosti pobačaja.

Skupine i inicijative koje zastupaju društveno konzervativne i religiozne vrijednosti putem pravne mobilizacije ne djeluju samo u Sjedinjenim Američkim Državama, odakle su potekle, nego su u porastu i u Europi i u Hrvatskoj. Djeluju kao odgovor na zakonodavne izmjene koje legaliziraju istospolne brakove, priznaju pravo na usvajanje djece istospolnim partnerima ili uvode obrazovne programe koje oni smatraju suprotnima roditeljskom svjetonazoru i općenito se zalažu za povratak na tradicionalne, konzervativne vrijednosti. Osim toga, u posljednjem su desetljeću primjetna zabrinjavajuća nastojanja ograničavanja seksualnih i reproduktivnog prava žena, istodobno s nastojanjima da se zabrani seksualni odgoj te rodne studije, čak i u zemljama članicama Europske unije. U Poljskoj je, primjerice, 2020. godine Ustavni sud donio odluku koja je dodatno ograničila već restriktivan zakon o prekidu trudnoće, zabranjujući ga čak i u slučaju teških fetalnih malformacija (Gera, 2020). Ranije vladajuća stranka Pravo i pravda (PiS) podržala je prijedloge zakona koji predviđaju kazneno sankcioniranje nastavnika i svakoga tko provodi seksualni odgoj u školama (Europski parlament, 2019). I mađarska je Vlada uvela promjene koje otežavaju pristup pobačaju, poput obaveznih konzultacija, te je zabranila rodne studije na sveučilištima 2018. godine, tvrdeći da su nepotrebne i ideološki pristrane (Grzebalska i Pető, 2018). Nadalje, niz zemalja članica Europske unije, Bugarska, Češka, Latvija, Litva, Mađarska i Slovačka, odbio je ratificirati među-

narodni sporazum o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama, tvrdeći da se njime nameće “rodna ideologija” koja je u suprotnosti s dominantnim tradicionalnim vrijednostima (Kuhar i Paternotte, 2018). Ti primjeri pokazuju kako antirodni pokret reagira na zakonodavna poboljšanja u odnosu na rodnu ravnopravnost i zaštitu žena od rodno utemeljenog nasilja koja su potekla od međunarodnih organizacija koje djeluju na tlu Europe: Europske unije i Vijeća Europe (Walby, 2004). Te su organizacije usvojile niz međunarodnopravnih standarda koji uključuju formalno priznanje da diskriminacija žena, LGBT osoba, izostanak adresiranja rodno utemeljenog nasilja ili uskraćivanje zdravstvenih usluga krše načela rodne ravnopravnosti i poštivanja ljudskog samoodređenja i dostojanstva. Većina država članica tih organizacija obvezala se na ta načela, mijenjajući postupno svoje nacionalne zakone i politike u skladu s međunarodnim normama. Kao odgovor na razvoj međunarodnoga političkog okruženja u kojem su ta područja prihvaćena kao neupitan dio domene ženskih (ljudskih) prava, iznikao je društveni pokret, koji znanstvenici što se tim fenomenom bave nazivaju “fundamentalnim”, “neokonzervativnim”, “kršćansko-desnim”, “antirodnim”, “anti-LGBT” (Buss i Herman, 2003, Gergorić, 2021). Iako su suštinski svi ti nazivi ispravni, u ovom se radu koristimo terminom antirodni pokret, jer taj izraz uključuje protivljenje pravu na prekid trudnoće, LGBT pravima, pravima djeteta i općenito ravnopravnosti žena i muškaraca (Paternotte i Kuhar, 2018).

Akteri toga društvenoga pokreta diljem srednje i istočne Europe, ali čak i u nekim od zapadnih europskih demokratskih zemalja, osporavaju na različite načine ideju rodne ravnopravnosti i ostvarivanje prava žena na prekid trudnoće te osporavaju sveobuhvatno obrazovanje i informiranje o spolnosti, u pravilu tvrdeći da teže očuvanju tradicionalnih obiteljskih i moralnih vrijednosti. Osim konzervativnih pojedina i udruga taj antifeministički i antirodni pokret čine i desni populistički, ultranacionalistički ekstremisti i suverenisti, čija je politička djelatnost u pravilu antirodno i antiimigrantski intonirana. U mnogim je slučajevima ustanovljeno da te skupine, osim ideje i inspiracije, imaju financijsku i logističku podršku utjecajnih američkih *pro-life* organizacija.

Glavna je svrha ovog rada prikazati ključne aktere i nastojanja hrvatskog antirodnog pokreta da pravnom mobilizacijom, tj. pokretanjem postupaka ocjenjivanja suglasnosti propisa s Ustavom pred Ustavnim sudom Republike Hrvatske, pokušaju ograničiti reproduktivna prava u Hrvatskoj. Rad će također analizirati ostale mobilizacijske taktike kao i diskurzivne okvire kojima pokret nastoji osporavati ta prava.

2. OSPORAVANJE REPRODUKTIVNIH PRAVA ŽENA: OD AMERIČKOG KONZERVATIVNOG DO EUROPSKOG ANTIRODNOG POKRETA

Doug McAdam opisao je društvene pokrete kao “racionalne pokušaje isključenih skupina da mobiliziraju dovoljno političkih utjecaja za promicanje kolektivnih interesa putem neinstitucionaliziranih sredstava” (1982: 37). Meyerova i Tarrowova definicija društvenih pokreta kao “kolektivnih izazova postojećim aranžmanima moći i raspodjele od strane ljudi sa zajedničkim ciljevima i solidarnošću, u trajnoj interakciji s elitama, protivnicima i vlastima” (1998: 4) uključuje korištenje različitih aktivnosti u institucionalnom i izvaninstitucionalnom političkom prostoru. Mobilizacijske taktike antirodnog pokreta moguće je svrstati u institucionalna i neinstitucionalna sredstva. Među institucionalna sredstva ubrajamo podneske ustavnih tužbi protiv zakonskih propisa koji omogućavaju prekid trudnoće i sveobuhvatno obrazovanje o seksualnosti, sudjelovanja u radu saborskih odbora ili radnim skupinama za izradu prijedloga zakona te sudjelovanja u javnim savjetovanjima prilikom donošenja novih zakona i *policy* dokumenata. Među neinstitucionalna sredstva možemo ubrojiti javna okupljanja koje slave svetost života od začeca do prirodne smrti te molitvena bdijenja ispred javnih bolnica u kojima je moguće izvršiti prekid trudnoće.

Konzervativni pokret koji osujećuje prava žena, uključujući i ona reproduktivna, izniknuo je u Sjedinjenim Američkim Državama. Naizgled okupljen zbog krize tradicionalne obitelji, koju svojim djelovanjem deklaratorno nastoji obnoviti i očuvati, počivaju na religijskim i nacionalističkim vrijednostima. Posljedice su njegova djelovanja uskraćivanje reproduktivnih prava žena i LGBT prava, kao i potkopavanje predstavničke demokracije i povjerenja javnosti u institucije javnih vlasti. Jedan od poznatijih pokreta, koji je prethodio i bio primjer pokretima koji će doživjeti uzlet devedesetih godina 20. stoljeća, onaj je protiv Amandmana o jednakim pravima (*The Equal Rights Amendment, ERA*), tzv. anti-ERA ili STOP ERA (*Stop Taking Our Privileges*) pokret u Sjedinjenim Američkim Državama. Iako je pohod za ERA-om započeo 1923. godine, borba za njezino usvajanje dobila je značajan zamah sedamdesetih godina. Predložen amandman, napisan radi posebne zaštite građana i građanki od spolne diskriminacije, sadržavao je članak da Sjedinjene Države ili bilo koja njezina savezna država neće uskraćivati niti smanjivati jednakost na temelju spola. Amandman je prošao kroz Kongres 1972. godine uz dvostranačku podršku i nastavio s ratifikacijom u drugim saveznom jedinicama. Do 1979. godine amandman je ratificiralo trideset pet od potrebnih trideset osam saveznih država, kad je i uspješno lobirano produljenje prvotnog roka kako bi se ratifikacija provele i u dodatne tri savezne države. Unatoč proširenju i nacionalnoj potpori javnog mnijenja, predloženi amandman nije ratificiran do 1982. godine. Propast ERA-e

bila je višestruka i složena, ali vjerojatno se ne bi dogodila bez dobro organiziranih aktivnosti konzervativne aktivistkinje Phyllis Schlafly i njezine mobilizacije anti-feministkinja, u prvom redu tradicionalnih žena, kućanica kršćanske vjeroispovijesti (Hardisty 2001, Critchlow 2005; Schreiber 2008, Schreiber, 2017).

Prema riječima istraživačkog novinara J. Lestera Federa (2014), društveni konzervativci u Europi “postali su sila koju treba uvažavati u Bruxellesu nakon što su usvojili znanje od američkih konzervativaca o tome kako organizirati online peticije i pokretati različite inicijative”. Europska unija (EU) promovirala se djelovanjem svojih institucija, posebice Europskog parlamenta, kao zaštitnica i izvoznica univerzalnih ljudskih prava i demokracije unutar i izvan svojih granica. Ipak, sve države članice ne osiguravaju svim ženama dostupnu, pristupačnu i kvalitetnu zaštitu i usluge reproduktivnog i seksualnog zdravlja (Kováts, 2017). Europski je parlament, izglasavanjem Izvještaja o stanju u pogledu seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava u EU u kontekstu zdravlja žena u 2021. godini, iskazao većinski stav i namjeru europarlamentaraca da u državama članicama štite i promiču seksualno i reproduktivno zdravlje i prava. Izvještaj, primjerice, poziva države članice da uvedu sveobuhvatni seksualni odgoj za mlade, da omoguće bolju dostupnost kontracepcijskih sredstava, da ukinu oporezivanje proizvoda za menstrualnu higijenu, osiguraju siguran i legalan pobačaj te dostupnije liječenje neplodnosti i skrb za sve trudnice, roditelje i babinjače. Izvještaj, osim toga, ističe i to da je potpuna zabrana ili uskraćivanje skrbi u vezi s pobačajem oblik rodno uvjetovanog nasilja.

Moguće je razlučiti nekoliko mobilizacijskih taktika koje konzervativni i antirodni akteri koriste na razini Europske unije, ali i na nacionalnoj razini, u svrhu ograničenja i ukidanja reproduktivnih prava. Prva se oslanja na internetski aktivizam koji pokušava osuditi napore Europskog parlamenta prikazivanjem istih kao promicanje “rodne ideologije”. Ta metoda pretpostavlja organiziranje online peticija i slanje predstavki članovima Europskog parlamenta ili nacionalnih parlamenata na njihove službene adrese elektroničke pošte. Na taj su način organizacije koje pripadaju europskom antirodnom pokretu izražavali kolektivno protivljenje istospolnim brakovima, pobačaju, eutanaziji i medicinski potpomognutoj oplodnji (Datta, 2018; Hodžić i Bijelić, 2014). Nadalje, značajan broj nacionalnih konzervativnih udruga ili onih s uredima u Bruxellesu (npr. Federation of Catholic Family Associations in Europe, One of us, European Federation for Life and Human Dignity, European Christian Political Movement, Human Life International) lobira kod europskih političara kako bi promovirali kršćanske vrijednosti i stavove, gradeći svoje zahtjeve oko triju skupina ideja: o nužnosti očuvanja tradicionalne obitelji, o pravu na život (ponaјprije se protive pobačaju i eutanaziji) te o vjerskim slobodama koje se mahom tumače kroz pravo na priziv savjest i pravo na isticanje vjerskih simbola (Hodžić i Bijelić, 2014; Zacharenko, 2020).

Nisu samo američki konzervativni pokret i organizacije poslužili europskim anti-rodnim akterima kao primjer dobre prakse u vidu diskurzivnih poruka i mobilizacije taktika, nego su ih i visokim financijskim sredstvima podupirali da na različite načine djeluju unutar svojih nacionalnih okvira (Datta, 2021). Izvješće “Vrh ledenog brijega” iznosi da 707,2 milijuna američkih dolara u financiranju antirodnih pokreta u razdoblju od 2009. do 2018. godine potječe iz ograničene skupine od 54 organizacije, ponajprije nevladinih organizacija, zaklada, vjerskih organizacija i političkih stranaka iz Sjedinjenih Američkih Država, Ruske Federacije i Europe (Datta, 2021). Najveća i najutjecajnija organizacija uključena u antirodnu i anti-LGBT politiku i financiranje istih na transnacionalnoj razini je Svjetski kongres obitelji (World Congress of Families). Međunarodna mreža udruga, znanstvenika, političara i “ljudi dobre volje” iz više od 80 zemalja, nastala je na tezi američkih i ruskih ideologa da su feminizam i homoseksualnost doveli su do opadanja broja stanovnika i ubrzali krizu tradicionalne obitelji (Datta, 2021). Svojim djelovanjem nastoje obnoviti “prirodnu” obitelj kao temeljnu društvenu jedinicu i “sjeme” civiliziranog društva (Datta, 2021).

Znanstvena je literatura utvrdila transnacionalni karakter antirodnog pokreta i identificirala podudarne taktike, okvire i saveznike u različitim zemljama, posebice u bivšim socijalističkim zemljama centralne i jugoistočne Europe (Paternotte i Kuhar, 2018; Datta, 2018). Lavizzari i Siročić (2022) ispitali su kako su transnacionalni antirodni pokreti koristili slične kampanje za “lokalizaciju”. Lokalizacija je u njihovom istraživanju konceptualizirana kao proces prilagodbe okvira i taktika različitim nacionalnim kontekstima. Dokazale su da se lokalizacija tih antirodnih pokreta u Italiji i Hrvatskoj dogodila kroz trostruki put: prvo, prilagođavanjem okvira i taktika lijevo-liberalnog civilnog društva i progresivnih pokreta; drugo, sklapanjem saveza s postojećim desnim strankama; i treće, ugrađujući svoj program unutar formalnih političkih i upravnih tijela.

Američki konzervativni pokret dobio je, dakle, saveznika na europskom tlu u antirodnom pokretu koji se protivi prekidu trudnoće, potpomognutoj eutanaziji, ali i uvođenju tzv. “rodne ideologije” te rodne teorije ili “dženderizma” (Zacharenko, 2020). Ipak, Graff i Korolczuk (2022) tvrde da antirodne kampanje, koje su se pojavile oko 2010. u Europi, nisu jednostavan nastavak antifeminističke reakcije iz sedamdesetih godina 20. stoljeća, nego dio nove političke konfiguracije. Prema njima, antirodni pokret karakterizira ultrakonzervativna mobilizacija protiv “rodne ideologije”, ali i feminističkih napora da se suprotstave derogiranju prava žena. Uz promicanje društvenog konzervativizma, europski antirodni pokret često počiva na vrijednostima nacionalizma i očuvanju nacionalnog suvereniteta. To se očituje u otvorenim pokušajima “sijanjem” nepovjerenja javnosti u vladine institucije i potkopavanjem demokracije te suptilnim promjenama politike, poput napada na

reproduktivna prava žena i LGBT prava. Stoga ne čudi da antirodni pokret istodobno napada i ženska prava i prava LGBT osoba budući su i seksizam i normativna heteroseksualnost i dihotomno shvaćanje roda izrazi patrijarhalnih struktura. Način na koji su antirodni pokreti mobilizirali i one koji prije nisu bili uključeni u politički život, predmet je značajnoga sociološkog interesa (Kuhar i Zobec, 2017; Verloo, 2018). Osim u Hrvatskoj, antirodni pokreti na nacionalnoj razini primjetni su u Italiji, Francuskoj, Austriji, Belgiji, Bugarskoj, Irskoj, Mađarskoj, Njemačkoj, Poljskoj, Sjevernoj Makedoniji, Slovačkoj, Sloveniji i Španjolskoj (Paternotte i Kuhar, 2017; Zacharenko, 2020).

3. METODOLOGIJA

U istraživanju je korištena kritička analiza diskursa kako bi se istražili načini na koje se pravna mobilizacija može koristiti kao sredstvo postizanja željenih društvenih promjena od strane aktera antirodnog pokreta. Metodologija, izrađena na temelju historijsko-diskurzivnoga pristupa R. Wodak (2011, 2009), primijenjena je na korpus pravnih obrazloženja koje su konzervativne udruge i akteri iznijeli u ustavnim tužbama da bi unutarinstitucionalnim sredstvima osnažili i/ili učvrstili svoje pozicije.

Kritičkim pregledom relevantnih izvora u prethodnom poglavlju rekonstruirani su dosadašnji uvidi u modele i oblike pravne mobilizacije u antirodnom organiziranju, gdje su identificirani originalni doprinosi tome području. Razmatranjem izvora koji zahvaćaju različite aspekte antirodnog organiziranja u pojedinim državama, prepoznati su dijeljeni obrasci, sličnosti u načinima na koji pristupaju zakonodavstvu, ali i specifičnosti koje proizlaze iz prilagodbe lokalnom kontekstu. Usporednim razmatranjem koncepata, uvida i spoznaja u tekstovima koji nastoje zahvatiti i pojasniti antirodno organiziranje, rekonstruirane su poveznice među naizgled odvojenim naporima i inicijativama. Pregled izvora omogućava slaganje obuhvatnije slike o tim procesima u Europi i SAD-u, sagledavajući kako se te sponje grade i kako su održane.

Nakon ovog kritičkog pregleda literature koji je pružio kontekst i uvid u modele antirodne mobilizacije, ovo je istraživanje metodom kritičke analize diskursa odluka Ustavnog suda uključilo kodiranje repetitivnih tematskih cjelina iz obrazloženja odluka Ustavnog suda (Ustavni sud, 2013 i Ustavni sud, 2017). Metoda kritičke analize diskursa korištena je da bi se raslojile te tematske cjeline poniranjem u jezične komponente i odnose kojima su oblikovane. Kritička analiza diskursa promatra jezik kao oblik društvenoga djelovanja i ističe nemogućnost njegove dekontekstualizacije iz svih ostalih društvenih relacija, ponajprije onih političkih i ekonomskih (Wodak i Meyer, 2016). Kritička analiza diskursa polazi od zamjećivanja da svaka jezična konstrukcija – od morfema preko leksema i rečenice do teksta i

intertekstualnih mreža u kojima su ti tekstovi građeni – sadržava značenje koje sudjeluje, unutar složenijih struktura u koje su organizirane, u kreiranju određenoga značenjskog efekta na razumijevanje analiziranog fenomena. Njezinom primjenom htjeli smo saznati kako se antirodni pokret predstavlja kao vjerodostojan društveni čimbenik, na koji način formira svoje poruke i kojim se mobilizacijskim tehnikama koristi. Ta se istraživačka metoda smatra pogodnom za istraživanje diskursa u području prava jer je pravno polje definirano i oživotvoreno jezikom i tekstem. Tako je u postojećoj literaturi pravo prepoznato kao “plodno polje za analitičare diskursa” (Shuy, 2015: 437).

Kritička analiza diskursa razmatra tekst kao dinamično mjesto tvorbe značenje koja se pokreće i regulira mehanizmima diskurzivne proizvodnje. Jedan te isti tekst prebačen u nove kontekstne odrednice može biti značenjski pomican ovisno o tome kako se diskurs kao transformativna snaga modelira političkim i ekonomskim uvjetima u kojima djeluje. Društvena je stvarnost zasićena i filtrirana tekstnim mrežama koji čine opnu koju je potrebno respetljati analizom kako bi se moglo prodrijeti u načela njihova funkcioniranja. Upravo zbog uvezanosti teksta u konkretne političke i ekonomske odrednice, i pravna znanost prinuđena je nanovo pristupati istim tekstovima, razmatrajući što se zbiva s granicama i mogućnostima njihova čitanja (zbog toga i zastaje u kompleksnostima i promjenama zahtjeva koji se nameću čitanju Ustavnog teksta). Odnos između diskursa i teksta posredovan je žanrom. Žanr iskazuje kako tekstni elementi mogu u nekim relacijama biti uređeni. Žanr je administrativno i pravno kontroliran (odnosno postoje određena pravila kako se npr. zakonski tekst može i treba pisati, tko ga može i gdje posložiti, koju proceduru treba proći). Zakonski tekst i pravna obrazloženja stegnuti su intertekstualnom i interdiskurzivnom mrežom koja se nastoji nagristi i mijenjati tumačenjima, osporavanjima i pregovaranjima različitih aktera.

Teoretičari društvenih pokreta razvili su koncept “uokvirivanja” (engl. *framing*) kako bi analizirali uvjerljivost zahtjeva društvenih pokreta (McAdam, Tarrow i Tilly 1996; Tarrow 1998). McAdam, McCarthy i Zald definirali su diskurzivne okvire kao “svjesne strateške napore grupa ljudi da oblikuju zajedničko razumijevanje svijeta i samih sebe koje legitimizira i motivira kolektivnu akciju” (1996: 6). Uokvirivanje se može kod Wodak (2016) povezati s poljima djelovanja (engl. *field of action*), koji čine domene govora koje diskurs ustrojava. Opisujući primjer polja političkoga djelovanja, prepoznaje domenu legislativnoga rada, domenu oblikovanja javnoga mnijenja, domenu unutarstranačkih oblikovanja pozicija prema određenim temama, domenu organizacije državnih i međudržavnih odnosa, domenu političkih kampanja, administrativnu domenu i domenu političke kontrole. Njih raslojava dalje na žanrove i vrste tekstova, gledajući koji ih diskursi generiraju. Naglasak na legislativu, pokazuje uvezanost pojedinih domena preko diskursa i kroz diskurse; interdis-

kurzivnost koju je potrebno uzeti u obzir u analizi. Ovdje se uokvirivanje odvija tako što se prepoznaju domene pravne mobilizacije – pravna obrazloženja, zakonska regulacija, djelovanje antirodnh i konzervativnih građanskih udruga i inicijativa – i organizira razumijevanje tekstova sukladno njima. Analiza prati diskurzivne strategije koje predlaže Wodak (2016) – traga za načinima na koji se akteri konstruiraju u tekstu (kako se imenuju i kako imenuju druge, raspodjelu mi – oni) i u kakve odnose ulaze jedni s drugima (kako su grupe koje je moguće pronaći u tekstu opisane, koje glagolske oblike koriste da bi iznijele neke akcije). Riječ je o procesima koje Wodak naziva nominalizacijom i predikacijom. Argumentacija je jedan od čimbenika koji usmjerava nominalizaciju i predikaciju, stoga je njoj posvećena posebna pozornost, oslanjajući se i na promišljanja Stephena Toulmina (2003).

U ovom smo istraživanju pratili stoga kako pojedini akteri hrvatskog antirodnog pokreta konstruiraju svoju pravnu argumentaciju na razini teksta i s kojim implikacijama se ta izgradnja teksta odvija. Stoga smo razmatrali načine na koje se upotrebljava imenovanje, odnosno kako se postižu različite relacije među pojedinim akterima (od pojedinaca koji podnose zahtjeve Ustavnom sudu, preko udruga do pravnih autoriteta) (Wodak, 2016). Druga razina analize bila je praćenje oblikovanja argumentacijskih modela (Toulmin, 2003), načina na koje se opravdavaju, obrazlažu i legitimiziraju postavljene relacijske mreže i zahtjevi koji pak unutar njih cirkuliraju.

4. ANALIZA I RASPRAVA

4.1. Akteri i izvaninstitucionalno djelovanje hrvatskog antirodnog pokreta

Ključni akteri hrvatskog antirodnog pokreta uključuju različite institucije, organizacije, pojedince i političare koji aktivno promiču ideje i politike koje se protive rodnoj ravnopravnosti i promicanju prava žena i LGBT zajednice. Zasiurno je kao najočitiije aktere moguće uočiti religijske institucije, a posebice neke od istaknutih članova vjerskih zajednica koje se protive liberalizaciji rodnh normi i prava LGBT osoba (osobito trans osoba) radi očuvanja tradicionalnih rodnh uloga i normi. Ostali ključni akteri u ovom pokretu su konzervativne i krajnje desne političke stranke te političarke i političari koji zagovaraju tradicionalne vrijednosti i protive se promjenama u području rodnh uloga i prava. Čine ih i konzervativne organizacije civilnog društva koje se aktivno zalažu za očuvanje tradicionalnih obiteljskih vrijednosti, a koje predstavljaju čelnice i čelnici tih udruga koji se svesrdno medijski eksponiraju. Potonjima su srodni aktivisti i pojedinci koji organiziraju javne prosvjede, kampanje i inicijative protiv rodne ravnopravnosti (primjerice, protiv ratifikacije Istanbulske

konvencije) i prava žena (poput molitvenih bdijenja pred bolnicama ili Hoda za život). Svi ti akteri promiču antirodne stavove i putem javnih komunikacija, posebice radijskih i televizijskih emisija, novinskih portala te društvenih mreža. Konačno, unutar njih djeluje i grupacija pravnih stručnjaka koja se fokusira na bitke u polju prava, potičući lobiranje protiv amandmana zakonskih tekstova koji podržavaju zabranu diskriminacije temeljem spolnog identiteta i borbu protiv rodno uvjetovanog nasilja ili propisuju obrazovne reforme koje dovode u pitanje pravo roditelja da djeci osiguraju odgoj i obrazovanje u skladu sa svojim vjerskim i filozofskim uvjerenjima.

U Hrvatskoj u posljednjem desetljeću djeluju brojne konzervativne organizacije i građanske inicijative (Hodžić i Bijelić, 2014, Gergorić, 2021). Hodžić i Bijelić (2014: 22) primijetili su da je neuobičajeno za organizacije konzervativnog civilnog društva u Hrvatskoj da, "paralelno s porastom i umnožavanjem njihovih ideologija djelovanjem civilnih inicijativa i organizacija civilnog društva, neokonzervativni agenti pokušavaju postići svoj utjecaj kroz formalne političke procese i sustav." Doista, u ostvarivanju svojih ciljeva organizacije pokreta lobiraju za društvene teme koje su postavile kao prioritete pokreta te zahtijevaju restrukturiranje socijalnih politika (npr. obrazovne kad se tiče seksualnog odgoja, antidiskriminacijske u odnosu na prava LGBT osoba ili one o reproduktivnim pravima žena u odnosu prava na prekid trudnoće).

Građanska se inicijativa, a kasnije udruga U ime obitelji pojavila u hrvatskom političkom prostoru 2013. godine, nakon što je tadašnja vladajuća koalicija lijevog centra objavila namjeru da zakonodavno uredi prava i odgovornosti iz socijalnog i zdravstvenog osiguranja i prava nasljedstva za istospolne partnere (Petričušić i dr., 2017). Iako tada potpuno nova građanska inicijativa, tj. neformalno udruživanje pojedinaca okupljenih radi razrješivanja njima bitnog društvenoga pitanja, neki njezini članovi bili su već javno prepoznati kroz ranije organiziran društveno konzervativni aktivizam po pitanjima seksualnog odgoja i ograničavanja medicinski potpomognute oplodnje. Pozicioniranje kao novoga političkog i društvenog aktera, udruga U ime obitelji uspješno je učinila kampanjom za pokretanje referenduskog izjašnjavanja kojim će se ustavno definirati brak kao zajednica između muškarca i žene. Kampanju je podržala i Hrvatska biskupska konferencija, koja je i sama mobilizirala građanke i građane da iziđu na referendum koji je heteronormativnu definiciju braka uspješno učinio dijelom Ustava (novi st. 2. čl. 62.). Tijekom sljedećih godina, konzervativni aktivisti iz drugih europskih država učinili su od te organizacije alat kojim bi na sličan način mogli unutarinstitucionalno utjecati na protivljenje usvajanju zakonodavstva i javnih politika i u drugim područjima – od suprotstavljanja mogućnosti prekida trudnoće do sprečavanja istospolnih parova da postanu udomitelji (Vučković Juroš i dr., 2020). Ostale najeksponiranije konzervativne organizacije u Hrvatskoj su Vigilare, Centar za obnovu kulture, Glas rodi-

telja za djecu, Život biraj, Centar za prirodno planiranje obitelji, Prolife.hr, Hrvatska za život (koja organizira molitvena bdijenja pred bolnicama nazvana “40 dana za život”, a unutar koje djeluje i projekt “Muževni budite”, koji organizira okupljanja muškaraca koji kleče i mole krunicu na gradskim trgovima diljem zemlje zagovarajući, između ostalog, zabranu prekida trudnoće) itd. Prema analizi objavljenoj u časopisu Političke perspektive (Datta, 2018), te aktivnosti nisu autohtoni izraz djelovanja hrvatskoga civilnog društva, nego je riječ o transnacionalnom karakteru ovih društvenih pokreta. Primjerice, udruga Vigilare je nacionalni ogranak transnacionalne konzervativne katoličke laičke organizacije pod nazivom Tradition, Family and Property (TFP) te blisko surađuju s pripadnicima TFP-a iz Poljske, nazvanim Ordo Iuris. Ova su događanja pobudila interes istraživačkih novinara koji su u medijima objavljivali informacije o premreženosti ovih pokreta i njihovih glavnih aktera (npr. vidi Despot, 2017). U tim se na portalima objavljenim tekstovima mogu pronaći teze da je predsjednik udruge Vigilare podržao pripadnike Ordo Iurisa koji su u Poljskoj organizirali pokušaj zabrane prekida trudnoće čak i u slučajevima kad je ugrožen život trudnice ili djeteta i kad je trudnoća posljedica silovanja. Ordo Iuris se uključio i u postupak ocjene ustavnosti hrvatskog zakona o prekidu trudnoće te su Ustavnom sudu podnijeli podnesak nazvan “Međunarodni standardi o pravu na život” (v. toč. 4.1.3. Odluke USUD-a, vidi: Ustavni sud, 2017).

U izvješću Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova prepoznato je da “međunarodne organizacije kojih je Republika Hrvatska članica posljednjih godina kroz brojne pravne akte i publikacije konstantno upozoravaju na aktivnosti društvenih pokreta koji rade na promociji ideološki inspiriranih politika s ciljem zabrane prekida trudnoće. Ti pokreti usmjereni su isključivo na sprječavanje vršenja te zdravstvene usluge, zanemarujući pritom dobrobit žena i njihovo reproduktivno zdravlje i prava, kao i zakonodavstvo iz područja ljudskih prava koje ženama jamči određeni stupanj autonomije u odlučivanju o vlastitom tijelu” (PRS, 2020: 267). Jačanje antitrodnog pokreta u Hrvatskoj stigmatizira žene koje traže prekid trudnoće, zbog čega mnoge izbjegavaju prekid trudnoće obaviti u mjestu prebivališta i pribjegavaju obavljanju te medicinske usluge u drugim gradovima ili susjednim državama (PRS, 2019: 269). Aktivnost organizacije molitvenih bdijenja ispred zdravstvenih ustanova osudila je Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, istaknuvši da “postoji jasna razlika između promoviranja zabrane prekida trudnoće u javnosti i promoviranja u državnim javnim ustanovama – posebice u zdravstvenim ustanovama koje pružaju ženama tu zdravstvenu uslugu. Na taj način se zdravstvene ustanove stavljaju u službu kampanje protiv zdravstvene usluge koju sukladno Zakonu imaju obvezu izvršavati. Također je potrebno uzeti u obzir da promocija takvih vrijednosnih stajališta u pravilu uključuje izravno ili neizravno etiketiranje žena koje zatraže

tu zdravstvenu uslugu ubojicama vlastite djece, što predstavlja oblik emocionalnog nasilja nad pacijenticama” (PRS, 2020: 267).

4.2. Pravna mobilizacija antirodnog pokreta kao unutarinstitucionalno djelovanje

Osim što djeluje izvaninstitucionalno, što je tradicionalni način djelovanja društvenih pokreta, hrvatski antirodni pokret djeluje i kroz institucije javnih vlasti. Zahtjevi za preobrazbom zakonodavnih normi, čije je tumačenje suprotno društveno konzervativnim vrijednostima, jedno je od institucionalnog vida djelovanja hrvatskog antirodnog pokreta. Znanstvena su istraživanja utvrdila da društveni pokreti često strategiju pravne mobilizacije vežu uz druge strategije pokreta (Burstein, 1991, Boutcher 2013, Cummings i Eagly 2001, McCann 1994).

Ustavni zakon o Ustavnom sudu Republike Hrvatske propisuje da svaka fizička i pravna osoba ima pravo predložiti pokretanje postupka za ocjenu suglasnosti zakona s Ustavom i ocjenu suglasnosti drugih propisa s Ustavom i zakonom. Upravo tu mogućnost podnošenja prijedloga za ocjenu ustavnosti i zakonitosti, kao sredstva osporavanja seksualnih i reproduktivnih prava, akteri hrvatskog antirodnog pokreta višestruko su dosad koristili, posebice u slučaju osporavanja prava na prekid trudnoće te osporavanja sveobuhvatnog obrazovanja i informiranja o spolnosti. U tekstu ispod analiziramo dva slučaja pravne mobilizacije putem konzervativnih udruga putem podnošenja prijedloga za ocjenu ustavnosti i zakonitosti kojima je krajnji cilj bila uskrata seksualnih i reproduktivnih prava.

Prvi slučaj u kojem su pred Ustavnim sudom osporavana reproduktivna prava, koja obuhvaćaju i pravo na sveobuhvatno obrazovanje i informiranje o spolnosti, uključujući seksualni i zdravstveni odgoj utemeljen na znanstvenim spoznajama, bilo je pokretanje postupka za ocjenu suglasnosti Odluke o uvođenju, praćenju i ocjeni provedbe kurikuluma zdravstvenog odgoja u osnovnim i srednjim školama (Odluka-KZO/13) s Ustavom. Krajem 2012. godine, tadašnji ministar znanosti obrazovanja i sporta najavio je uvođenje zdravstvenog odgoja sa školskom godinom 2012./2013. Zdravstveni odgoj se trebao predavati međupredmetno, na satovima razrednika, biologije te tjelesne i zdravstvene kulture. Propisani Kurikulum zdravstvenog odgoja bio je podijeljen u četiri modula: I. “Živjeti zdravo”, II. “Prevenција ovisnosti”, III. “Prevenција nasilničkog ponašanja” i IV. “Spolna/rodna ravnopravnost”. Program je izrađen i objavljen mjesec dana nakon što je najavljen, a svega tjedan dana uoči početka nove školske godine. Program je očito imao proceduralne propuste, jer je izostala javna rasprava i ocjena stručnog povjerenstva te je školama ostavljeno jako malo vremena da se pripreme za nastavni program (Cvijović Javorina, 2015). Osim spomenutih proceduralnih razloga, koji su bili temelj za

prijedlog za ocjenu ustavnosti Odluke-KZO/13, otpor zdravstvenom odgoju (točnije četvrtom modulu) imao je osnovu u svjetonazorskim prijedlozima koje je konzervativna udruga GROZD iskoristila da u internetski i medijski prostor plasira tumačenje kako je riječ o “ulasku homoseksualne propagande u škole pod krinkom zdravstvenog odgoja” (Mesić, 2016). Također su izdali upute roditeljima kojima savjetuju markiranje djece sa satova zdravstvenog odgoja jer je “nekoliko neopravdanih sati manja šteta od štetnosti programa” (Stipan, 2015). Katolička je crkva u Hrvatskoj podržala antirodne aktere tvrdnjama da se predloženim programom zdravstvenog odgoja promovira “rodna ideologija”, a u crkvama se dijelio pamflet koji je sadržavao citate iz jedne od preporučenih knjiga u programu zdravstvenog odgoja. Roditelje vjernike je informirao da bi dijete tako učilo o masturbaciji, pornografiji, pobačaju, kontracepciji, spolnom činu kojem primarna svrha nije prokreacija te o homoseksualnom činu kao jednako prirodnom i vrijednom kao heteroseksualnom (Mesić, 2016).

Uz Udrugu GROZD, prijedloge za pokretanje postupka za ocjenu suglasnosti s Ustavom i zakonom Odluke-KZO/13 Ustavnom sudu podnijele su tri fizičke osobe (Miroslav Kota, Dario Čehić te Stojan Tokić) i Hrvatska stranka prava 1861. Spomenuti predlagatelji kao razloge za pokretanje postupka navode pravne, ali i svjetonazorske nesuglasnosti Odluke-KZO/13. Od pravnih tako treba istaknuti ustavno pravo na slobodu, pluralizam, vjeroispovijest te zaštitu obitelji i djece, kao i dužnost roditelja da odgajaju, uzdržavaju i školuju djecu o čijem odgoju samostalno odlučuju. Pozivali su se i na članak 93. Obiteljskog zakona, u kojem stoji da “odgoj djeteta mora biti u skladu s njegovom dobi i zrelosti, te s pravom djeteta na slobodu savjesti, vjerskog i drugog uvjerenja”. Nadalje, navode i kako nije naznačena zakonska osnova za donošenje Odluke-KZO/13, nije naznačeno radi li se o nacionalnom ili školskom kurikulumu, nije provedena javna rasprava te da nije bilo uključeno Nacionalno vijeće za odgoj i obrazovanje (koje između ostalog ima funkciju praćenja razvoja nacionalnih kurikuluma). Osim domaćih izvora prava, predlagatelji navode da su Odlukom povrijeđeni i neki međunarodni ugovori, poput Opće deklaracije o ljudskim pravima, Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima te Konvencije o pravima djeteta. Od svjetonazorskih razloga navode da je uvođenjem zdravstvenog odgoja riječ o uvođenju svojevrsnog “sekularnog vjeronauka” za djecu ateista i agnostika, “rodne ideologije” te da preporučena literature sadržava LGBT-svjetonazor koji normalizira kaznena djela poput pedofilije, pornografije i prostitucije. Ustavni sud je u odluci obrazložio da u tom postupku “neće razmatrati materijalnopравни supstrat osporenog akta odnosno njegov sadržaj, a ni navodno vrijednosno opredjeljenje koje mu pridaju predlagatelji” (Ustavni sud, 2013). Tako je odlukom u predmetu U-II-1118/2013 ukinuta Odluka-KZO/13 i naloženo da se do donošenja kurikuluma zdravstvenog odgoja u postupku usklađenom s ustavnim

zahtjevima, u nastavi u osnovnim i srednjim školama u Republici Hrvatskoj predaje sadržaj zdravstvenog odgoja sukladno programu koji se provodio do početka školske godine 2012./2013. Iako Ustavni sud svoju odluku nije temeljio na ocjeni sadržaja programa seksualnog odgoja, nego samo na proceduralnim zahtjevima, predstavnici pokreta koristili su često zakonodavne izvore, pozivajući se na niz domaćih i međunarodnih pravnih normi koje govore u prilog tvrdnjama pokreta.

Drugi slučaj pokušaja dokidanja seksualnih i reproduktivnih prava pokretanjem postupka za ocjenu suglasnosti s Ustavom tiče se postupka za ocjenu suglasnosti Zakona o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece iz 1978. s Ustavom (Ustavni sud, 2017). Za razliku od Ustava SFRJ i SRH iz 1974., hrvatski Ustav iz 1990. ne sadržava izričito jamstvo slobode građan-ki i građana da slobodno odlučuju o prekidu trudnoće.²

Pronalaskom obrazaca (repetitivnih, prevladavajućih načina na koje se jezik upotrebljava) možemo prepoznati da hrvatski antirodni pokret u korpusu analiziranih tekstova djeluje u kontekstu triju temeljnih diskurzivnih okvira:

a. Zaštita svjetonazora većine, postignut oblikovanjem scenarija prijetnje i, slijedom toga, borbe kojom će se ta nesigurnost prevladati

Korištenjem tog diskurzivnog okvira pokret je osigurao odjek i podršku javnosti. Primjerice, predlagatelji pokretanja postupka za ocjenu suglasnosti propisa s Ustavom i zakonom tvrdili su da je uvođenje seksualnog odgoja suprotno većinskom svjetonazoru roditelja, koji bi trebali imati slobodu odgajati svoju djecu u skladu sa svojim vrijednostima. Neki od argumenata podnositelja zahtjeva za ocjenu suglasnosti s Ustavom i zakonom Odluke o uvođenju, praćenju i vrednovanju provedbe Kurikuluma zdravstvenog odgoja u osnovnim i srednjim školama bili su da predloženi Kurikulum zdravstvenog odgoja predstavlja nametanje "ideologiziranog stajališta djeci i roditeljima" te da "sadržaj IV. modula Kurikuluma formativnog je umjesto informativnog karaktera, to jest nije etički neutralan, čime se krši pravo roditelja na odabir onog načina odgoja vlastite djece koji je njima etički prihvatljiv" (Ustavni sud, 2013). Predlagatelji koji su osporavali uvođenje seksualnog odgoja pozivaju se na komparativno priznato pravo roditelja da im se djeca obrazuju u skladu s njihovim vjerskim i filozofskim uvjerenjima te tvrde da je "u usporedivim situacijama odlučivao [...] i Europski sud za ljudska prava te je u nekoliko odluka potvrdio pravo roditelja da djeci osiguraju odgoj i obrazovanje u skladu sa svojim vjerskim i filozofskim uvjerenjima" (Ustavni sud, 2013). Dakle, podnositelji zahtjeva tvrde

² Članak 272. stavak 1. Ustava SRH, Službeni list SRH broj 8/74, 31/81, 5/86, 28/89 i 33/89 – ispravak.

da je bila riječ o uvođenju svojevrsnog “sekularnog vjeronauka” za djecu ateista i agnostika (koji su u populaciji Republike Hrvatske zastupljeni sa svega 5,23%), što bi bilo u potpunosti legitimno kad se ne bi nametalo i većinskoj populaciji, to jest svima, uključujući i djecu vjernika, neovisno o tome kojoj konfesiji pripadaju – budući da je sadržaj spornog IV. modula Kurikuluma u izravnoj opreci sa svakim konfesionalnim uvjerenjem odnosno svjetonazorom (Ustavni sud, 2013). Istovjetan argument koristi jedan od predlagatelja postupka za ocjenu suglasnosti Zakona o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece, Hrvatski katolički zbor “MI” iz Zagreba, pozivajući se na katoličku većinu, tvrdi da osporeni Zakon nije u skladu s člankom 2. Ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske o pravnim pitanjima (ujedno navodi i nesuglasnost Zakona s člankom 141. Ustava), jer “većina građana Republike Hrvatske pripada Katoličkoj crkvi, pa shodno tome da gore navedeni ZZM je protivan nauku Katoličke crkve a čiju državnost predstavlja Sveta Stolica ... o pravu na život protivi se pobačaju koji definira u svojim dokumentima koje svaki vjernik katolik mora poštivati, i koji čini osnovna vjerska prava svakog vjernika katolika u Republici Hrvatskoj” (predmet broj: U-I-173/1995, vidi: Ustavni sud, 2017).

b. Diskreditiranje prava na prekid trudnoće, tako što se to pravo prikazuje kao nasljeđe prethodnog socijalističkog političkog sustava bivše Jugoslavije

Od 1991. pa do 2016. godine podneseno je sedam prijedloga za pokretanje postupka za ocjenu suglasnosti Zakona o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju s Ustavom – četiri od strane fizičkih osoba, a tri od pravnih osoba iz Zagreba (Hrvatski pokret za život i obitelj, Hrvatski katolički zbor “MI” te udruga “U ime obitelji”). Spomenuti predlagatelji kao razloge za pokretanje postupka navode: (i) neustavnost samog Zakona jer je utemeljen na čl. 272. Ustava SRH i prema tome neusklađen s pravnim poretkom suvremene Republike Hrvatske; (ii) neusklađenost Zakona s međunarodnim izvorima prava kao što su UN-ova opća deklaracija o ljudskim pravima, Deklaracija o pravima djeteta i sl.; (iii) neusklađenost Zakona s Ugovorom između Svete Stolice i Republike Hrvatske o pravnim pitanjima; (iv) neprihvatljivost zakona s vjerskog, moralnog i biološkog (medicinskog) aspekta, kao i nepostojanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece; te (v) nedostatke postojećeg Zakona kao što su izostanak savjetovanja sa stručnom osobom prije obavljanja prekida trudnoće, savjetovanje o planiranju obitelji i sl.

Rastući povijesni revizionizam, kao i pokušaj preispitivanja povijesti kroz nacionalističke matrice, dovodi do toga da ideja Jugoslavije postaje odlagalištem sve-

ga nepoželjnoga. Primjerice, dvoje predlagatelja postupka za ocjenu suglasnosti Zakona o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece iz 1978. godine s Ustavom Republike Hrvatske “neustavnost Zakona zasnivaju na činjenici da je proglašenjem Ustava Republike Hrvatske iz 1990. godine prestao važiti Ustav SRH, a s time i članak 272. Ustava SRH na temelju kojeg je osporeni Zakon donesen. Posebice ističu da je Zakon suprotan članku 21. Ustava” (predmet broj: U-I-60/1991, vidi: Ustavni sud, 2017). Članak 21. Ustava, naime, propisuje da svako ljudsko biće ima pravo na život. Nekih od osporavatelja ustavnosti Zakona kojim je u Hrvatskoj omogućen prekid trudnoće tvrdili su da je proglašenjem Ustava Republike Hrvatske 1990. godine prestao važiti Ustav SRH, a s time i njegov članak 272. koji je legitimirao osporavani Zakon propisivanjem prava građanki i građana da slobodno odlučuju o rađanju djece. Naime, Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece donesen je na temelju članka 272. Ustava Socijalističke Republike Hrvatske, koji je sadržavao pravo čovjeka da slobodno odlučuje o rađanju djece, podložno ograničavanju samo radi zaštite zdravlja. Navedena je odredba bila sadržana u članku 66. prijedloga nacrtu Ustava RH. Osim toga, prijedlog nacrtu Ustava RH sadržavao je i članak 64., koji je govorio da “Republika osobitu pozornost poklanja zaštiti materinstva, djece i mladeži te stvara uvjete za opstojnost takvih socijalnih i inih okolnosti kojima će se osigurati pravo na život svakog nerođenog djeteta”. To bi pokazivalo da je pravni poredak posvećen zaštiti prava žene na slobodno samoodređenje prema majčinstvu, ali ne i slobodu izbora reproduktivnih prava žena. Nadalje, isti je nacrt Ustava RH u članku 64. govorio da “Republika potiče svim potporama, a napose gospodarskim, povišenje broja poroda, obiteljima s više djece osigurava veće blagodatni socijalnog osiguranja”. No, u konačnici je u Ustav RH ugrađena tek odredba kojom država štiti materinstvo, djecu i mladež. Ta okolnost poslužila je (i još uvijek služi) akterima antirodnih pokreta za ocjenu ustavnosti zakona, s krajnjim ciljem potpune zabrane prekida trudnoće. To u prijedlogu za ocjenu ustavnosti Zakona iz 1978. godine tvrdi Hrvatski katolički zbor “MI” iz Zagreba navodeći da je “zbog prestanka važenja Ustava SRH iz 1974. godine osporeni Zakon neustavan, odnosno da je nesuglasan s člankom 21. Ustava” (predmet broj: U-I-173/1995, vidi: Ustavni sud, 2017). Diskreditiranje prava na prekid trudnoće ovdje ima za cilj i proliferaciju nacionalnog i očuvanja nacije. Tako Hrvatski katolički zbor “MI” iz Zagreba navodi da primjena Zakona o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju “u uvjetima depopulacije u Republici Hrvatskoj višestruko štetna te da se Zakon treba ukinuti kao jedan “od temeljnih preduvjeta demografske i duhovne obnove i primjene pronatalitetne populacijske politike u Republici Hrvatskoj” (predmet broj: U-I-173/1995, vidi: Ustavni sud, 2017).

Iako u međunarodnoj znanstvenoj javnosti ne postoji unisoni stav kad počinje život, u ustavnosudskom postupku pribavljena su mišljenja stručnjaka iz područja teologije, obiteljskog i ustavnog prava te medicine i medicinske etike. Podsjećamo, sudska praksa Europskog suda za ljudska prava nije izričito utvrdila smatra li se fetus ili nerođeno dijete nositeljem prava i je li fetus samostalni pravni subjekt ili nije. Sud je jako oprezan u tome da ne daje apodiktične izjave u tom smislu, jer marginalna diskrecije svake države u tim pitanjima još uvijek treba biti, prema Europskom sudu za ljudska prava, očuvana upravo s obzirom na to da ne postoji suglasje medicinske znanosti (Katsoni, 2021). Podneske su podnijeli i Ženska mreža Hrvatske, Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje (CESI) iz Zagreba, Centar za reproduktivna prava, saborski zastupnik Arsen Bauk, a razmotreni su i znanstveni i stručni članci na temu prekida trudnoće. Primjerice, predstojnica Katedre za ustavno pravo Pravnog fakulteta u Zagrebu Biljana Kostadinov u svom mišljenju iznosi da je argument neustavnosti osporenog Zakona zbog putativne neusklađenosti s vrijednosnim poretkom RH protivan ustavnom načelu vladavine prava, a onaj o nepostojanju prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece protivan ustavnim vrednotama. Ustavni je sud u Rješenju istaknuo da se “nijedna ustavna odredba ne može izvući iz konteksta i samostalno interpretirati. Drugim riječima, svaka pojedina ustavna odredba uvijek se mora tumačiti u skladu s najvišim vrednotama ustavnog poretka koje su temelj za tumačenje samog Ustava. To su: sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost i ravnopravnost spolova, mirotvorstvo, socijalna pravda, poštovanje prava čovjeka, nepovredivost vlasništva, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav (članak 3. Ustava).” Profesorica Kostadinov (2017: 3) objašnjava da se “ljudska prava i temeljne slobode tumače [...] u ustavnim sudovima razvijenih demokracija trokutom ustavnih vrednota – dostojanstvo, sloboda, jednakost – jer pravo na jednakost nije usamljeno i na njega se ne može gledati izdvojeno, sloboda je ponekad eksplicitna, često implicirana i jasno štiti samoodređenje pojedinca stavljeno nasuprot opasnosti od paternalizma, a dostojanstvo temeljno”. Katedra za obiteljsko pravo istog Pravnog fakulteta u svom mišljenju iznosi da je, zbog osjetljivosti pitanja poimanja ljudskog bića, obuhvat ustavne norme prava na život nedostatan, a nepostojanje ustavne norme o slobodi donošenje odluke o rađanju razlog zašto prekid trudnoće zahtijeva (novu) detaljnu, promišljenu i odgovornu zakonsku regulativu. Radikalniju od te teze iznosi mišljenje Katedra za obiteljsko pravo Pravnog fakulteta u Splitu tvrdeći da je embrij ljudsko biće s punim pravnim subjektom te da je nužno proglasiti ga osobom kako bi svaki čin protiv njega bio ubojstvo.

Katedra za obiteljsko pravo Pravnog fakulteta u Rijeci poziva se na međunarodne izvore prava koji ne definiraju sadržaj i opseg pojma “embrij” te ne anticipiraju poimanje pravnog subjektiviteta nerođenog djeteta. Navode da bi, kad je

riječ o zdravstvenim zahvatima, bilo protivno najboljem interesu nerođenog djeteta (pravnog subjekta u nastajanju) djelovati protiv majke (trudnice) te da bi to značilo protupravno zadiranje u privatnost i tjelesni integritet majke. No ističu da je, iako još uvijek ne postoji općeprihvaćeni pravni standard za zaštitu prava nerođenog djeteta, fetus pravni subjekt u nastajanju, prema kojem se moramo odnositi s punim ljudskim dostojanstvom od trenutka začeća. Teološki stručnjaci jednoglasno podupiru prijedloge da se osporeni Zakon ukine u cijelosti jer “nema nikakvih znanstvenih podataka koji bi postojanje ljudskog bića od trenutka začeća stavili u pitanje”.³ Stručnjaci s područja medicine i medicinske etike (osim jednoga izdvojenog mišljenja) iznose da, “u etičkom i stručnom aspektu, nema nikakvog opravdanja za prekid trudnoće zdravog ploda na zahtjev zdrave trudnice te da nije uloga medicinske struke da određuje stavove i zakone o tom pitanju, već da zaštititi svoje pacijente i prava liječnika u društvu.” Zaključno, stručnjaci iz tih dvaju znanstvenih područja navode da se medicinska struka “definira svojim profesijskim zadaćama, a to su prevencija, dijagnostika i liječenje. U pobačaju zdravog ploda zdrave trudnice na njezin zahtjev [ona] nema ovih kvalifikativa, te je problem u potpunosti u prostoru zakonodavstva.”⁴

Profesorica ustavnog prava Horvat Vuković nada se “da konzultiranje stručnjaka za kanonsko pravo ne odražava namjeru da u budućim pitanjima definiranja temeljnih ljudskih prava Ustav sekularne republike tumače teolozi” (Đurić, 2021). Nadalje, drži da “je zabrinjavajuće da se u tom slučaju status iznimke odnosi upravo na prava žena” (Đurić, 2021). Ustavni sud je pri donošenju Rješenja uz navedena prikupljena mišljenja, u razmatranje uzeo međunarodne dokumente, prakse europskih sudova te ustavnih sudova drugih država. Utvrdio je u Rješenju broj U-I-60/1991 i dr. od 21. veljače 2017. neosnovanost prigovora predlagatelja o neustavnosti osporenog Zakona u cijelosti zbog prestanka važenja ustavne osnove na temelju koje je donesen. Odluku je Ustavni sud obrazložio na način da bi tvrditi da je zakon, koji je donesen u vrijeme drukčijeg ustavnopravnog uređenja (pa čak ni ako novi Ustav ne sadržava odredbu istovjetnu ili sličnu ukinutoj), neustavan, bilo protivno načelu vladavine prava i dovelo u pitanje pravnu sigurnost i pravni kontinuitet. Nadalje, Ustavni je sud utvrdio da osporenim zakonom nije narušena pra-

³ U ustavnosudskom postupku pribavljena su mišljenja stručnjaka iz područja teologije prof. dr. sc. Josipa Grbca i prof. dr. sc. Matije Berljaka. Vidi Rješenje Ustavnog suda Republike Hrvatske broj U-I-60/1991 i dr. od 21. veljače 2017. i Izdvojeno mišljenje.

⁴ U ustavnosudskom postupku pribavljena su mišljenja sljedećih stručnjakinja/stručnjaka iz područja medicine i medicinske etike (prof. dr. sc. Zvonka Rumboldta, prof. dr. sc. Mirne Sarga-Babić, prof. dr. sc. Miljenka Kapovića, prof. dr. sc. Anđelke Radojčić Badovinac i prof. dr. sc. Nike Zurka, kao koordinatora Povjerenstva za izradu zajedničkog mišljenja stručnjaka medicinske etike). Izdvojeno mišljenje podnijela je prof. dr. sc. Anđelka Radojčić Badovinac. Vidi Rješenje Ustavnog suda Republike Hrvatske broj U-I-60/1991 i dr. od 21. veljače 2017. i Izdvojeno mišljenje.

vedna ravnoteža između ustavnog prava žene na privatnost (članak 35. Ustava) i slobodu i osobnost (članak 22. Ustava), s jedne strane, i javnog interesa zaštite života nerođenih bića koju Ustav jamči kao Ustavom zaštićenu vrijednost (članak 21. Ustava), s druge strane te nije nesuglasan s člancima 2., 3., 14., 16., 21., 22., 35. i 38. Ustava, kao ni s Ustavom u cjelini. Konačno, Ustavni sud je utvrdio i da Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece zaista nije usklađen s Ustavom, no tek u odnosu na činjenicu da sadržava pravne institute i pojmove koji više ne egzistiraju u ustavnom poretku Republike Hrvatske, kao što su organizacije udruženog rada i kazne izražene u dinarima te da je potreban suvremeni zakonodavni okvir usklađen s pravnim i institucionalnim okvirom izgrađenim od donošenja Ustava 1990., a odnosi se na zdravstveni, socijalni, znanstveni i obrazovni sustav. Iako zakonski propisan, prekid trudnoće je još uvijek u mnogim hrvatskim zdravstvenim ustanovama nedostupan, a počelo se događati da i farmaceuti na temelju svojih vjerskih uvjerenja odbijaju izdavanje kontracepcijskih sredstava, upravo zbog zakonske mogućnosti izricanja prigovora savjesti koja omogućuje značajnom dijelu medicinskih djelatnika da u okviru svoga radnog mjesta ne obavljaju radne zadatke (Cesar, 2017). Problem priziva savjesti ovakvom je Odlukom Ustavnog suda ostao neriješenim, jer je Sud samo rekao da ga treba regulirati, prepuštajući Saboru da može odrediti i vrijeme za razmišljanje o tome hoće li žena – nakon što zatraži pobačaj – s tom odlukom zaista i nastaviti (Horvat Vuković, 2019). Kostadinov i Horvat Vuković (2022) tu praksu nazivaju “paternalizacijom žene” bez ikakvoga ustavnog korijena. Konačno, Horvat Vuković (2020: 460) upravo priziv savjesti smatra najbitnijom preprekom koja čini pravo na pobačaj *de facto* i dalje nepostojećim, neovisno o odluci Ustavnog suda.

Zanimljivo je, ipak, da istraživanja stavova javnog mnijenja o reproduktivnim pravima i pobačaju (Baloban i Črpić, 1998; Goldberger, 2005; Cifrić i Marinović Jerolimov, 2007; Galić, 2011), ne pokazuju vrijednosnu regresiju i promjenu podrške prekidu trudnoće među građanima. Primjerice, rezultati empirijskog istraživanja provedenog krajem 2020. godine u okviru projekta “Podržane ili pokorene – prediktori stavova stanovnika RH o seksualnom nasilju i kršenju seksualnih i reproduktivnih prava žena” predočuju da se 76% ispitanika izjašnjava kako podržava pravo žene na izbor, dok 29% podržava zabranu pobačaja (Klasnić i Galić, 2021). Dakle, stavovi hrvatske populacije o izboru rađanja liberalniji su od prakse koju zdravstvene ustanove osiguravaju, a pripadnici antirodnog pokreta zagovaraju osporavanjem važećih zakonskih odredbi.

c. Prijetnja “rodnom ideologijom”

Imenovanje “rodne ideologije” kao društvenog neprijatelja usko je povezano s nastojanjima Katoličke crkve i konzervativnih aktivista kojima nastoje diskreditirati sve progresivnije politike povezane s rodom, seksualnošću ili reproduktivnim pravima (Hođić i Bijelić, 2014; Gergorić, 2021: 149-150). Primjerice, predlagatelji pokretanja postupka za ocjenu suglasnosti s Ustavom i zakonom Kurikuluma zdravstvenog odgoja (Udruga Glas roditelja za djecu zajedno s Udrugom za promicanje etike, morala, obiteljskih vrijednosti i ljudskih prava Reforma, Miroslav Kota, Dario Čehić te Stojan Tokić) tvrdili su da se “radi o ‘diktaturi relativizma’ i uvođenju tzv. ‘rodne ideologije’ (porijeklo, osnove, zagovornike, teoretičare, stajališta i posljedice koje opširno obrazlažu)” (Ustavni sud, 2013). Tumačenje je podnositelja zahtjeva da “rodna ideologija nema ni elementarno znanstveno utemeljenje, već je naprosto riječ o vrijednosnim sudovima” (Ustavni sud, 2013). Plašeni baukom “rodne ideologije”, a bivajući tjeskobnima zbog neizvjesne budućnosti svojih obitelji, osobito djece, koja su također često protagonisti diskursa za uokvirivanje poruka antirodnog pokreta, dio građana prepoznao je u antirodnim akterima svoje predstavnike (Kuhar i Zobec, 2017). Najveći pokretač mobilizacije protiv ‘nametnute rodne ideologije’ u Europi, izazvala je ratifikacija prvog pravno obvezujućeg međunarodnog dokumenta koji sankcionira i adresira rodno uvjetovano nasilje, Konvencije Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji (Istanbulska konvencija). Ono je dovelo do širenja brojnih zabluda i iskrivljene rasprave o sadržaju i ciljevima same Istanbulske konvencije (Petković, 2019; Zacharenko, 2020: 21-22; Željko, 2021; Munivrana i Bosak, 2022).

5. ZAKLJUČAK

U ovom smo radu predstavile aktere hrvatskog antirodnog pokreta te njegovo unutarinstitucionalno djelovanje pokretanjem postupaka za ocjenu suglasnosti propisa s Ustavom, ali i izvaninstitucionalne aktivnosti poput okupljanja i prosvjeda, kojima nastoji ograničiti seksualna i reproduktivna prava žena. Radi situiranja hrvatskog antirodnog pokreta u širi, globalni, konzervativni pokret, predočile smo i kako je američki konzervativni pokret, koji je rasadnik ideje ograničenja ili čak ukidanja seksualnih i reproduktivnih prava žena, dobio saveznika na europskom tlu u antirodnom pokretu koji se protivi prekidu trudnoće, asistiranoj eutanaziji, ali i uvođenju tzv. ‘rodne ideologije’ putem obrazovanja o seksualnosti. Predstavile smo tri diskurzivna okvira hrvatskog antirodnog pokreta, dakle ideje koje počivaju na zajedničkim vrijednostima i posljedično motiviraju kolektivnu akciju, a do kojih smo došle praćenjem oblikovanja argumentacijskih modela i načina na koje legitimiziraju

raju svoje zahtjeve. Antirodni pokret tvrdi da nastupa kao zaštitnik svjetonazora većine, on potom diskreditira pravo na prekid trudnoće, tako što to pravo prikazuje kao nasljeđe prethodnoga, socijalističkog, političkog sustava bivše Jugoslavije, te ističe prijetnju “rodne ideologije”. Ta se tri diskursa koriste i u izvaninstitucionalnim i institucionalnim djelovanjima antirodnog pokreta. Primjerice, diskurs predstavljanja većinskog svjetonazora i morala služi za opravdanje kolektivnih izvaninstitucionalnih javnih okupljanja poput “Hoda za život”, javnih molitvenih bdijenja pred javnim zdravstvenim ustanovama u kojima se vrše prekidi trudnoće pod nazivom “40 dana za život” ili okupljanja muškaraca na trgovima diljem države koji, između ostalog, mole krunice za prestanak pobačaja. U ovome je radu prikazano kako su akteri antirodnog pokreta pokrenuli postupak za ocjenu suglasnosti Zakona o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece s Ustavom te ranije pred Ustavnim sudom osporavali ustavnost uvođenja zdravstvenog odgoja. Antirodni pokret tražio je ustavnosudsku ocjenu zakona koji omogućava prekid trudnoće, između ostalog, jer je na snazi od 1978. godine, vezujući ga za socijalističko razdoblje, što je jedan od diskurzivnih okvira kojima taj pokret diskreditira žensko ljudsko pravo na reproduktivno zdravlje. Ustavni je sud Republike Hrvatske 2017. godine ocijenio taj Zakon ustavnim te u svojoj ocjeni istaknuo kako je svako ograničenje odlučivanja žene u autonomnom samoostvarenju, pa tako i želi li iznijeti trudnoću do kraja, miješanje u njezino ustavno pravo na privatnost, jednakost, dostojanstvo i slobodu na samoodređenje. Ipak, kako Zakon koji regulira pitanje prekida trudnoće nije donesen u instruktivnom roku što ga je u svojoj odluci naznačio Ustavni sud, prostor za polemiziranje o reguliranju prekida trudnoće i prizivu savjesti nastavlja ne samo dijeliti političku zajednicu, nego i uskraćivati i otežavati (reproduktivno) samoodređenje žena i parova. Djelovanje antirodnog pokreta u Hrvatskoj zasigurno je pridonijelo tom odugovlačenju zakonodavnog reguliranja prekida trudnoće koje bi i uvažavalo autonomiju ženskog tijela i činjenicu da je reproduktivno zdravlje sastavni dio ljudskih prava žena. Konačno, plašenjem uvođenja “rodne ideologije” ne samo da nastoji ograničiti prava žena i LGBT osoba, nego osujećuje i borbu protiv rodno utemeljenog nasilja.

Uz pravnu mobilizaciju, antirodni pokret uspijeva ostvariti svoje ciljeve i putem aktivizma brojnih udruga civilnog društva te kroz politički angažman konzervativnih i desnih političkih stranaka. Primjerice, javno polemiziranje i profesionalna diskreditacija osoba i udruga civilnog društva koje se bave rodnim pitanjima, kao i organiziranje i održavanje javnih aktivnosti poput javnih molitvenih okupljanja, dio su agende antirodnog pokreta koji nastoji na širokoj razini (uključujući i pravnu) napadati sve koji istražuju, predlažu ili donose zakonske odredbe i javne politike u korist ljudskih prava žena. U nedostatku parlamentarne većine, ne uspijeva im zakonski propisati ograničenje prava žena, posebno u područjima kao što su re-

produktivna prava poput pristupa pobačaju i kontracepciji. Ipak, unatoč njihovoj zakonskoj utemeljenosti, dostupnost reproduktivnih prava i zdravlja u Hrvatskoj je regredirala radi smanjenja broja javnih zdravstvenih ustanova u kojima je moguće obaviti prekid trudnoće uslijed proširenog priziva savjesti među ginekolozima, ali i radi (neujednačeno) visoke cijene prekida trudnoće. Važno je da javne vlasti ne ignoriraju nego da uvažavaju te tendencije i djeluju na njihovoj prevenciji i suzbijanju kroz promicanje rodne ravnopravnosti, borbu protiv diskriminacije i osiguranje prava svih građana. U tom smislu, i znanstvena zajednica svojim doprinosom može osnaživati ostvarivanje reproduktivnih prava žena, primjerice dodatnim istraživanjima koje institut priziva savjesti ima na ograničenje seksualnih i reproduktivnih prava uopće sustavnijim istraživanjem ostvarivanja prava žena u Hrvatskoj.

FINANCIJSKA POTPORA

Rad je nastao u okviru istraživačke stipendije Fulbright Visiting Scholar Program za istraživanje na temu "Consequences of Conservative Legal Mobilization on Women's Rights in Croatia", provedenom na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Minnesoti u akademskoj godini 2022/23.

SUKOB INTERESA

Autorice izjavljuju da nema sukoba interesa.

ETIČKO ODOBRENJE

Etičko odobrenje nije bilo potrebno.

PRISTUP PODATCIMA I TRANSPARENTNOST

Djelomičan pristup analitičkim materijalima moguć na zahtjev autoricama.

LITERATURA

Baloban S i Črpić G (1998). Pobačaj i mentalitet u društvu, *Bogoslovska smotra*, 68 (4): 641–654.

Blee KM i Creasap KA (2010). Conservative and Right-Wing Movements, *Annual Review of Sociology*, 36: 269–286.

- Boutcher SA (2013). Law and Social Movements: It's More than Just Litigation and Courts. *Mobilizing ideas*, 18. veljače. <http://mobilizingideas.wordpress.com/2013/02/18/law-and-social-movements-its-more-than-just-litigation-and-courts> (1. ožujka 2023.)
- Burstein P (1991). Legal Mobilization as a Social Movement Tactic: The Struggle for Equal Employment Opportunity, *American Journal of Sociology*, 96 (5): 1201-1225.
- Buss D i Herman D (2003). *Globalizing Family Values: The Christian Right in International Politics*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Cesar S (2017). *Priziv savjesti u reproduktivnoj medicini*. Zagreb: Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje.
- Cifrić I i Marinović Jerolimov D (2007). Pobačaj kao bioetički izazov, *Sociologija i prostor*, 45 (3/4): 247–268.
- Critchlow DT (2005). *Phyllis Schlafly and Grassroots Conservatism: A Woman's Crusade*. Princeton: Princeton University Press.
- Cummings SL i Eagly IV (2001). A Critical Reflection on Law and Organizing, *UCLA Law Review*, 48: 443–517.
- Cvijović Javorina I (2015). Zdravstveni odgoj u hrvatskom školstvu 2012./2013. i građanski neposluš, *Historijski zbornik*, 68 (2): 351–364.
- Datta N (2018). Modern-Day Crusaders in Europe. Tradition, Family and Property: Analysis of a Transnational, Ultra-Conservative, Catholic-Inspired Influence Network, *Političke perspektive*, 8 (3): 69–105.
- Datta N (2021). *Tip of the Iceberg: Religious Extremist Funders against Human Rights for Sexuality and Reproductive Health in Europe 2009 – 2018*. EPF: Brussels. <https://www.epfweb.org/sites/default/files/2021-06/Tip%20of%20the%20Iceberg%20June%202021%20Final.pdf> (1. ožujka 2023.)
- Despot S (2017). TFP: Srednjovjekovni upliv u rad Vlade, *Faktograf.hr*. <https://faktograf.hr/2017/05/11/TFP-vigilare-srednjovjekovni-upliv-u-rad-hrvatske-vlade/> (1. svibnja 2024)
- Đurić D (2021). Ana Horvat Vuković 2021. poručila: "Novi i poboljšani hrvatski zakon 'o pobačaju' mora strogo regulirati priziv savjesti", *Nacional*, 8. srpnja. <https://www.nacional.hr/ana-horvat-vukovic-2021-porucila-novi-i-poboljsani-hrvatski-zakon-o-pobacaju-mora-strogo-regulirati-priziv-savjesti/> (1. ožujka 2023.)
- Europski parlament (2019). European Parliament resolution of 14 November 2019 on the criminalisation of sexual education in Poland (2019/2891(RSP)). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0058_EN.html (1. svibnja 2024)
- Esckridge WN (2002). Some Effects of Identity-Based Social Movements on Constitutional Law in the Twentieth Century, *100 Michigan Law Review*, 2062–2407.
- Feder JL (2014). The Rise of Europe's Religious Right, *BuzzFeed.News*. <https://www.buzzfeednews.com/article/lesterfeder/the-rise-of-europes-religious-right#.gawzJJvqmn> (1. ožujka 2023.)
- Galić B (2011). Reprodukcijska i društvena kontrola: reproduktivni status žena u Hrvatskoj i stavovi prema njihovim reproduktivnim pravima. U: Radačić I i Vince Pallua J (ur.). *Ljudska prava žena. Razvoj na međunarodnoj i nacionalnoj razini 30 godina nakon usvajanja Konvencije UN-a o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 297–317.
- Gera V (2020). *Why an abortion law ruling triggered mass protests in Poland*. <https://apnews.com/article/virus-outbreak-poland-abortion-courts-europe-2f99633e9c504b302855ea9848037cb2> (1. svibnja 2024)

- Gergorić M (2021). Antirodni pokreti u 21. stoljeću, *Analiza Hrvatskog politološkog društva*, 17 (1): 149–167.
- Goldberger G (2005). Revitalizacija religije u sjeni naslijeđa liberalne zakonske regulative: stavovi o pobačaju, *Sociologija i prostor*, 43 (2): 409–437.
- Graff A i Korolczuk E (2022). *Anti-Gender Politics in the Populist Moment*. New York: Routledge.
- Grzebalska W. Pető A (2018). The gendered modus operandi of the illiberal transformation in Hungary and Poland, *Women's Studies International Forum*, 68: 164–172.
- Hardisty J (2001). Kitchen Table Backlash: The Antifeminist Women's Movement. U: Ansell A (ur.). *Unraveling The Right: The New Conservatism In American Thought And Politics*. London: Routledge
- Hodžić A i Bijelić N (2014). *Neokonzervativne prijetnje seksualnim i reproduktivnim pravima u Europskoj uniji*. Zagreb: Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje.
- Horvat Vuković A (2019). *The Croatian Constitutional Court's Abortion Decision: A Nominal Win for Reproductive Freedom*, *International Journal of Constitutional Law Blog*, 16. lipnja. <http://www.iconnectblog.com/2019/06/symposium-the-croatian-constitutional-courts-abortion-decision-a-nominal-win-for-reproductive-freedom/> (1. ožujka 2023.)
- Horvat Vuković A (2020). Ustav Republike Hrvatske i priziv savjesti u pružanju zdravstvenih usluga. U: Bačić A (ur.). *Ustavne promjene i političke nagodbe - Republika Hrvatska između ustavne demokracije i populizma*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 435–464.
- Katsoni S (2021). The Right to Abortion and the European Convention on Human Rights: In Search of Consensus among Member-States, *Völkerrechtsblog*, 19 ožujka. <https://voelkerrechtsblog.org/the-right-to-abortion-and-the-european-convention-on-human-rights/> (1. ožujka 2023.)
- Klasnić, K Galić, B (2021). Podržane ili pokorene - usporedba rezultata istraživanja stavova o pobačaju u Hrvatskoj iz 2011. i 2020. godine. U: Primorac J, Kuti S Marelić M (ur.). *VII. Nacionalni sociološki kongres Hrvatskog sociološkog društva – 'Hrvatsko društvo i COVID-19 pandemija: Kriza kao prilika?' – Knjiga sažetaka*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo (HSD), 32–32.
- Kostadinov B (2017). Konstitucionalizacija periodnog modela prekida trudnoće u Republici Hrvatskoj. U povodu Rješenja Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: U-I-60/1991 i dr. od 21. veljače 2017, *Informator: instruktivno-informativni list za ekonomska i pravna pitanja*, 6461: 1–3
- Kostadinov B i Horvat Vuković A (2022). Odluka Ustavnog suda o pobačaju i središnje pitanje njezine implementacije – priziv savjesti. U: Zrinščak S, Gardašević Đ i Gotovac V (ur.). *Pravo i društvo – Liber amicorum Josip Kregar*. Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu, 199–230.
- Hate: Homophobia as a Value, *Southeastern Europe*, 37 (1): 1-16
- Kuhar R i Paternotte D (ur.) (2018). *Anti-Gender Campaigns in Europe. Mobilizing against Equality*. New York: Rowman & Littlefield.
- Kuhar R i Zobec A (2017). The anti-gender movement in Europe and the educational process in public schools, *CEPS Journal*, 7 (2): 29–46
- Lavizzari A i Siročić Z (2023). Contentious gender politics in Italy and Croatia: diffusion of transnational anti-gender movements to national contexts, *Social Movement Studies*, 22 (4), 475–493.

- McAdam D, McCarthy JD i Zald, MN (1996). Introduction: Opportunities, mobilizing structures, and framing processes - toward a synthetic, comparative perspective on social movements. U: McAdam D, McCarthy JD i Zald, M N (ur.). *Comparative perspectives on social movements: political opportunities, mobilizing structures, and cultural framings*. Cambridge University Press, 1-20.
- McAdam D, Tarrow S i Tilly C (1996). To Map Contentious Politics, *Mobilization: An International Quarterly*, 1 (1): 17–34.
- McCann MW (1994). *Rights at Work: Pay Equity Reform and the Politics of Legal Mobilization*. Chicago: University of Chicago Press.
- Meyer D i Tarrow S (1998). *The Social Movement Society: Contentious Politics for a New Century*. Rowman & Littlefield.
- Mesić V (2016). Kako je spolni odgoj unatoč križarskom ratu konzervativaca ipak ušao u škole, *VoxFeminae*, 7. srpnja 2016. <https://voxfeminae.net/pravednost/kako-je-spolni-odgoj-unatoc-krizarskom-ratu-konzervativaca-ipak-usao-u-skole/> (1. ožujka 2023.)
- Munivrana M i Bosak M (2022). The Implementation of the Istanbul Convention in Croatia – Legal and Institutional Challenges, *OER Osteuropa Recht*, 68 (1): 107-120.
- Paternotte D i Kuhar R (2018). Disentangling and Locating the “Global Right”: Anti-Gender Campaigns in Europe, *Politics and Governance*, 6 (3): 6–19.
- Paternotte D i Kuhar R. (ur.) (2017). *Anti-Gender Campaigns in Europe. Mobilizing Against Equality*. London: Rowman & Littlefield.
- Petković K (2019). Analiza diskursa Istanbulske konvencije, *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 16 (1): 119-154.
- Petričušić A, Čehulić M i Čepo D (2017). Gaining Political Power by Utilizing Opportunity Structures: An Analysis of the Conservative Religious-Political Movement in Croatia, *Politička misao*, 54 (4): 61–84.
- Polletta F i Jasper JM (2001). Collective Identity and Social Movements, *Annual Review of Sociology*, 27: 283–305.
- PRS (2019). *Izvješće o radu Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova za 2018. godinu*. Zagreb: Ured pravobraniteljice za ravnopravnost spolova. https://www.prs.hr/application/images/uploads/IZVJE%C5%A0%C4%86A/Izvje%C5%A1%C4%87e_o_radu_Pravobraniteljice%20za%202018%20godinu.pdf (1. ožujka 2023.)
- PRS (2020). *Izvješće o radu Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova za 2019. godinu*. Zagreb: Ured pravobraniteljice za ravnopravnost spolova. https://arhiva.prs.hr/attachments/article/2894/IZVJESCE_O_RADU_ZA_2019_Pravobraniteljice_za_ravnopravnost_spolova.pdf (1. ožujka 2023.)
- Schreiber R (2017). Anti-Feminist, Pro-Life, and Anti-ERA Women. U: McCammon HJ, Taylor V, Reger J i Einwohner RL (ur.). *The Oxford Handbook of U.S. Women's Social Movement Activism*. New York: Oxford University Press, 315–332.
- Schreiber R (2008). *Righting Feminism: Conservative Women and American Politics*. New York: Oxford University Press.
- Shuy R (2015). Discourse analysis in the legal context. U: Schiffrin, D, Tannen, D, Hamilton, HE (2001). *The Handbook of Discourse Analysis*, 437–452.
- Snow D, Soule, S i Kriesi H (ur.) (2004). *The Blackwell Companion to Social Movements*. Wiley-Blackwell.

- Stipan T (2015). Moralnom panikom protiv cjelovitog odgoja djece i mladih, *Libela*, 21. prosinca. <https://www.libela.org/sa-stavom/6891-moralnom-panikom-protiv-cjelovitog-odgoja-djece-i-mladih/> (1. ožujka 2023.)
- Tarrow S (1998). *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*. Cambridge University Press.
- Teles SM (2012). *The Rise of the Conservative Legal Movement: The Battle for Control of the Law*. Princeton: Princeton University Press
- Toulmin S (2003). *The Uses of Argument*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Turk AT (1976). Law as a Weapon in Social Conflict, *Social Problems*. 23 (3): 276–291.
- Ustavni sud (2013). Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: U-II-1118/2013 i dr. od 22. svibnja 2013. Narodne novine 63/2013. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_05_63_1257.html (1. ožujka 2023.)
- Ustavni sud (2017). Rješenje Ustavnog suda Republike Hrvatske broj U-I-60/1991 i dr. od 21. veljače 2017. i Izdvojeno mišljenje. Narodne novine 25/2017. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_03_25_564.html (1. ožujka 2023.)
- Verloo M (2018). Introduction: dynamics of opposition to gender equality in Europe. U: Verloo M (ur.), *Varieties of opposition to gender equality in Europe*. Routledge, 3–18.
- Vučković Juroš T, Dobrotić I i Flego S (2020). The Rise of the Anti-Gender Movement in Croatia and the 2013 Marriage Referendum, *Europe-Asia Studies*, 72 (9): 1523–1553.
- Walby S (2004). The European Union and Gender Equality: Emergent Varieties of Gender Regime, *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 11 (1): 4–29.
- Wodak, R (2016). The Discourse-Historical Approach. U: Wodak i Meyer (ur.) *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: SAGE Publications.
- Wodak R (2011). *The Discourse of Politics in Action: Politics as Usual*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Wodak, R i Meyer, M (ur.) (2009). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: SAGE Publications, 1–14.
- Zacharenko E (2020). *Anti-gender mobilisations in Europe - Study for policy makers on opposition to sexual and reproductive health and rights (SRHR) in European institutions*. Brussels: European Parliament. https://heidihautala.fi/wp-content/uploads/2020/12/Anti-gender-Mobilisations-in-Europe_Nov25.pdf (1. ožujka 2023.)
- Željko D (2021). Procjena prvih deset godina Konvencije Vijeća Europe o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 28 (2): 381–404.

Contestation of Women's Reproductive Rights by Anti-Gender Movement in Croatia

Antonija PETRIČUŠIĆ  <https://orcid.org/0000-0002-9826-1174>

Faculty of Law, University of Zagreb, Croatia

antonija.petricusic@pravo.unizg.hr

Danica DELIĆ  <https://orcid.org/0009-0004-9373-1095>

Getworker d.o.o., Zagreb, Croatia

danica.delic@get-worker.hr

ABSTRACT

Despite the political and activist achievements of the feminist movement, which led to the recognition of sexual and reproductive rights as human rights in the second half of the 20th century, a worldwide derogation of women's acquired rights and the denial and erosion of (reproductive) self-determination for women and couples alike is occurring. This article examines how legal mobilisation and the use of intra-institutional means are deployed as tactics by the Croatian anti-gender movement. Scientific literature has established the transnational character of the anti-gender movement and identified similarities in their tactics across various countries, one of which is the legal mobilisation and strategic use of democratic tools to undermine women's reproductive rights. By applying discourse analysis, we present how the Croatian anti-gender movement uses legal mobilisation through intra-institutional actions, such as initiating procedures to assess the compliance of regulations with the Constitution. At the same time, it undertakes a series of activities outside institutions, such as gatherings and protests, which seek to limit women's sexual and reproductive rights. The results show that the Croatian anti-gender movement, within the analysed texts, operates within three fundamental discursive frameworks: protecting the majority's worldview, achieved by creating a threat scenario; discrediting the right to abortion by portraying it as a legacy of the former socialist political system of Yugoslavia; and the threat of "gender ideology".

Key words: reproductive rights, anti-gender movement, legal mobilisation, contestation of women's rights, compliance with the Constitution